

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın-Şehir İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Şükriye Pınar ÖZYALVAÇ^{1*} Funda ARSLAN BİLGİN²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Tarih Bölümü, Konya, Türkiye, pozyalvac@erbakan.edu.tr

² Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Tarih Bölümü, Konya, Türkiye, farslan@erbakan.edu.tr

Makale Bilgisi

ÖZET

Makale Geçmişi

Geliş Tarihi: 02.04.2024

Kabul Tarihi: 08.05.2024

Yayın Tarihi: 05.06.2024

Anahtar Kelimeler:

Kadın,
Şehir,
Osmanlı,
Cumhuriyet,
Toplum.

Tarihte kadının kimliği, onun pek çok alanda sınırlandırılmasına odaklanır ve kısıtlanmış özgürlüğünün, modernleşme veya batılılaşma adı verilen süreçte, pozitif anlamda nasıl dönüşüme uğradığı anlatısından beslenir. Yanlış olmayan bu önermede çoğunlukla gözden kaçırılan husus, kadının fiziksel çevresinin taşıdığı özellikler olmaktadır. Tarih yazımı erkek egemen bir dil üzerinden kurgulandığından çevre algısı da bu minvalde betimlenip zorluk veya kolaylıklar eril bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Osmanlı devri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumsal tabakanın üstünde bulunmayan kadın figürlerin, evleri dışında kalan dünyayı nasıl gördükleri üzerine odaklanılacaktır. Seyahatnameler ve dergiler gibi dönemin çağdaş kaynaklarının sunduğu resmî ve öznel verilerden örnekler değerlendirilerek kadının sokakta görünmeyişinin ne kadar kendi tercihi olup olmadığı anlaşılmasına çalışılacaktır. Ardından 18. yüzyıldan itibaren kadınların kamusal alanda görülmeye başlaması, 19. yüzyılda eğitim hakkı tanınması ve devamında çalışma hayatında yer almaları değişen fiziksel çevre ile paralel okunacak, Cumhuriyet devrinin ulusal kimlik yaratma sürecinde şehirler gibi kadınların da fikrî dönüşümleri ele alınacaktır.

An Assessment of The Relationship Between Women and The City from The Ottoman Empire to the Republic

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 02.04.2024

Accepted: 08.05.2024

Published: 05.06.2024

Keywords:

Women,
City,
Ottoman,
Republic,
Society.

Women's identity in history focuses on their restriction in many areas and feeds on the narrative of how their restricted freedom was positively transformed in the process called modernisation or westernisation. What is often overlooked in this narrative, and rightly so, are the characteristics of women's physical environment. Since historiography is constructed through a male-dominated language, the perception of the environment is also described in this way, and therefore difficulties or comforts are evaluated from a masculine perspective. This study focuses on how women who were not at the top of the social hierarchy in the Ottoman period and the early years of the Republic perceived the world outside their homes. Examples of official and subjective data provided by contemporary sources of the period, such as archival documents, travelogues or journals, will be analysed to understand the extent to which women's invisibility in the street was their own choice. Then, the appearance of women in the public sphere from the 18th century onwards, the granting of the right to education in the 19th century and their subsequent participation in working life will be read in parallel with the changing physical environment, and the intellectual transformations of women as well as cities in the process of creating a national identity in the Republican era will be discussed.

To cite this article:

Özyalvaç, Ş. P., & Arslan Bilgin, F., (2024). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadın-şehir ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 8(1), 33-46.

*Corresponding Author: Şükriye Pınar Özyalvaç, pozyalvac@erbakan.edu.tr

GİRİŞ

Erkek egemen dünyada kadim diller incelendiğinde kelimelerin dişil ve eril olarak tanımlandıkları gözlemlenir¹. Cinsiyetçiliğin kaynağının dil mi, toplum mu olduğu tartışması farklı bir mecra olmakla birlikte Osmanlı Türkçesi'ne Arapçadan geçen *şehir* kelimesinin dişil bir kavram olması dikkat çekicidir. Şehir gibi millet ve ülke kelimelerinin de dişil yapılarda olması belki de onların gelişmesi, dönüştürülmesi, düzenlenmesi ile ilgilidir.² Bu bağlamda kadına şekillendirilebilir bir varlık olarak yaklaşılması eril paradigma açısından mümkün gözüküyorsa da bu oluşum bir dereceye kadar mümkündür. Düşünen bir varlık olarak kadın, çevresini şekillendirmiş, imkanları oranında toplumsal hayatın nimetlerinden faydalanmış, dolaylı yolları kullanmayı bilmiştir. Söz gelimi Hürrem Sultan'ın Polonya Kralı II. Zygmont (Nehir, 2021: 9-10) ile mektuplaşması klasik devir Müslüman algısı/bağnazlığı ile bağdaşmaz. Valide Sultanların 18. yüzyıl siyasi arenasında, ülkeyi perde arkasından yönetmeleri, kadınların ataerkil bir toplumu idare edemeyeceği anlamına gelmediği de pratikte gösterilmiştir. Toplumun üst sınıfları arasındaki servet sahibi kadınların imkanlarını kullanarak prestij elde etmeleri mümkündür. Peki toplumun diğer kesiminde yer alan sıradan kadınların durumu nasıldı? Kadınların konumlarına ilişkin genelleştirilmiş kavramlar özel-kamusal alan dikotomisi sunarken, kadının toplumsal hayat içindeki varlığı ile değeri arasında kurulan doğrusal ilişkide zaman ve çevre algısı ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda modern öncesi dönemlerden 21. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen dönemde kadınların duysal ve zihinsel yetilerini kullanmada yaşadıkları dönüşüm şehir deneyimleri üzerinden ele alınacaktır.

Osmanlı Şehirlerinde Sokak Yapısı

Kadınının sokağa çıkarılmadığı, eve hapsedildiği söylemlerini bir kenara bırakarak tipik bir Osmanlı şehrinin, mahallesinin ya da sokaklarının nasıl görüldüğü, kadınların bu çevreyi nasıl deneyimledikleri üzerinde durmak önem arz ediyor. Öncelikle şehirler içinde en bakımlı yollara sahip olan İstanbul'a ve saray mensuplarının çeşitli törenlerde ana güzergâh olarak kullandığı "Divan Yolu"na bakalım. Bizans devrinde "Mese" ismiyle anılan ve Osmanlı hakimiyetinde değiştirilmeden kullanılan bu ana ulaşım hattı zamanla daralmıştı. 1830'lara gelindiğinde Divanyolu'nun en geniş yeri 6 metre, ortalama genişliği ise ancak 3,80 metreydi. Süleymaniye Külliyesi'nin kuzeyindeki Şeyhülislam'ın makamına giden bir diğer ana yolun genişliği ise 6 metre ile 7,60 metre arasında değişiyordu. Ana arterlerin bu kadar dar olduğu başkent in ara sokaklarında ise genişlik 2 ya da 2,30 metreyi pek geçmezdi (Çelik, 1988: 5-6). Dolayısıyla ana arterlerin ölçüsü ara sokakların darlığını tasavvur etmemizi kolaylaştırmaktadır.

İstanbul boğazının pitoresk manzarası şehre gelen seyyahları büyülerken, seyir tepeleri ve kalabalık çarşılar dışında şehir gezmeye pek müsait değildi. Kanuni devrinde İstanbul'u ziyaret eden Busbecq bunu şu şekilde dile getirir: "*İstanbul öyle bir mevkide kurulmuştur ki bundan daha güzel, daha uygun bir yer düşünülemez. Ama insan eli ve emeğinin eseri olan güzel, zarif binalar bulunmadığı gibi daracık sokaklar da güzel manzaraların seyrine engel oluyor*" (Busbecq, 1974: 46). 19. yüzyıla kadar seyyahların sokak izlenimlerinin değişmediğini fark ediyoruz. Anadolu'daki kasabalarda da durum aynıdır. Strickland'ın Aydın gözlemine göre (1811-1853) "*Bütün Türk kasabaları gibi sokaklar kirli, dar ve kötü döşenmiştir. Bu kasabalarda evler genellikle iki katlıdır. Üst kat sokağa doğru 2-3 feet çıkıntılıdır. Alt kat pencereleri genellikle küçük avlulara bakar, böylece sokaklarda ölü duvarların arasında hiçbir şey görülmez. Tüm dükkanlar pazar alanında toplandığı için şehrin geri kalan kısmı sıkıcı ve hayattan uzaktır. Kasaba donuk ve cansız bir görünüme sahiptir. Çok az kadın gördük ve bunlar tepeden tırnağa beyaz bir çarşafa sarılmış, siyah kreplerini üstlerine giyerler ve kibarca tüm erkeklere*

¹ İtalyanca, Fransızca, Katalanca, İspanyolca, Portekizce gibi çoğu Roman dillerinde; bugün yaşayan Litvanya ve Let dilleri gibi Baltık dillerinde; Hami-Sami grubundan Arapça, İbranice, Aramca, Amharca dillerinde eril-dişil ayrımı bulunmaktadır.

² Bu konuyla ilgili net bir açıklama olmamakla birlikte, tartışma için bkzn. (Yöney, 2013: 50-71).

sırtlarını dönerler” (Strickland, 1858: XCV). İstanbul’a gelen (1866) Bulgar şair ve gazeteci Petko Slaveykov, ana sokaklar dışında payitahta canlılığa rastlanmadığını yineler. Hayat pazaryerleri, bedesten, çarşı ve hanlarda, liman çevresinde odaklanmıştır. Sarayın yüksek surlarından Edirnekapı’ya kadar uzanan cadde dışındaki dar ve eğri sokakların genişletilmesi ve yeniden düzenlenmesi için çok uğraş verildiği belirtilir (Mevsim, 2023: 49). Bu izlenim kadının evinin hemen dışında yer alan dar sokak dokusunun ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru değişmeye başladığını gösteriyor.

Busbecq 16. yüzyılda seyyahların seyir tepelerini sevdiğini dile getirirse de bu tür yerler doğanın bir parçası olarak tabii özellikler barındırıyordu. “Tenezzühgah” amaçlı düzenlenen bölgelerin oluşması ise 18. yüzyılın başlarını bulmuştur (Gürbüz, 2009: 9; Cerasi, 2001). Özellikle Kağıthane’de Sadabad Kasrı ve çevresinin Fransız tarzında döşenen bahçeleri İstanbul’da yaşayan kadın ve erkekler için bir çekim merkezi olmuştur. Boğaziçi’nde “abad” ismini alan yalılar inşa edilirken (Özyalvaç, 2016), Küçüksu gibi bölgelerde düzenlenen çevrelerde sosyalleşme alanları ortaya çıkmaya başlamıştır (Çoruk, 2015: 305).

III. Selim (1789-1807) devriyle hızlanan modernleşme hareketleri şehrin fiziksel dokusuna da yansımaya başlamış, sürekliliğin uygulamada etkin olduğundan hareketle sonraki devirlerde yeni nizamnameler kaleme alınmıştır. Doğrudan Divan-ı Hümayun’dan çıkan ve uzun vadeli olduğu belirtilen ilk nizamname 1848 yılında Ebniye Nizamnamesidir ve kent düzeni ile ilgili genişletme, parselleme gibi temel ilkelere yer verilmiştir. 1856 yılında ise ilk İstimlak Nizamnamesi yayınlanmıştır. Böylece batı kent modellerini örnek alan usuller çerçevesinde yapılan uygulamalarla şehir yapısı dönüşüme uğramaya başladı (Yerasimos, 2012: 2). Söz konusu nizamnamelere paralel olarak 19. yüzyılın ortalarında Galata’da Beyoğlu Dairesi’nin kurulması ile ilk kez belediyeçilik sistemine geçilmiş oldu. Levanten ve gayrimüslimlerin Avrupa örneklerinden aşına olduğu alt yapı sistemlerini talep etmeleri, belediyeçilik uygulamasının hayata geçirilmesini kolaylaştırdı. Başarılı olan sistem şehrin diğer kesimlerinde de kuruldu ve zamanla ülkeye yayıldı. Modern kent planlarının uygulanması, birbirini kesen düzgün sokak dokularının yapılmasında yangınlar birer fırsat olarak görüldü. Örneğin 1865 Hocapaşa, 1870 Pera yangını gibi büyük alanları etkisi altına alan afetlerin ardından getirilen düzenlemelerde artık çıkmaz sokaklara yer verilmiyordu. Bununla birlikte havagazı ile sokakların aydınlatılmaya başlaması da ev dışını tekensiz bir yer olmaktan çıkarıyor, kadınların dışarıyla daha rahat bağlantı kurmalarına imkân sağlıyordu. Düzenlemelerin ilk uygulama alanı bulunduğu semt Beyoğlu oldu. 1856 yılında Cadde-i Kebir’in (İstiklal Caddesi) aydınlatılması da (Özer, 2014: 135) Beyoğlu’nu dışarıda zaman geçirilecek yerler arasında öne çıkarıyordu.

Şehir içinde mobilitenin artması toplu taşıma araçlarının kullanılmaya başlamasıyla gerçekleşmiş, uzak mesafelerin kat edilmesine olanak sağlamıştır. Şirket-i Hayriye’nin (1854) çalıştırdığı vapurlar (Engin, 2012a: 177), Perşembepazarı-Pangaltı, Eminönü-Eyüp, Edirnekapı Bayezid (Engin, 2012b: 68) arasında atlı tramvayların (omnibüs) işleme³ ve ilk metro özelliği taşıyan Tünel’in 1875’de açılması (Engin, 2012c: 372) ilgi ile karşılanmıştır. Kadınların erkeklerle karışık vagonlara binmesi ya da karışık vapur seyahatlerine katılması için erken olsa da ulaşım imkanları hatırı sayılır derecede kolaylık sağlamıştır (Özer, 2014: 180-184,193).

19. yüzyılın sonlarında İstanbul’da milliyetçiliğin artan etkisiyle ve devletin de desteği ile ulusal mimarlık akımı büyük şehirlerde uygulanmaya başlamıştır. Modern malzeme ile yerel tarzların bir arada kullanıldığı bu mimarinin, “Osmanlı kimliği” yaratma çabalarında etkin rol oynaması amaçlanıyordu. Tren Garı ve Büyük Postahane binasının inşası ilk büyük ölçekli projelerdi ve ulaşım ile haberleşmede farklı bir mekânsal deneyim getirmişti. Başarılı olduğu anlaşılan çabalar Cumhuriyet devri ile devam ettirilmiş “Türk kimliğini biçimlendirme aracı olarak daha büyük ölçekli inşaat girişimleri başlatılmıştır.

³ Kadınlar erkeklerden ayrı olarak tramvayın ön kısmında seyahat ediyordu (Engin, 2012: 73).

Başkent Ankara'nın tasarımı bu ortamda gerçekleşmiş, devrin önde gelen mimarları modern Türk imajına uygun çeşitli projeler üreterek sıfırdan yeni bir şehir inşa etmişlerdi (Özyalvaç, 2023). Fiziksel ve entelektüel alandaki modernleşme, yaşam standartlarını değiştirirken, artan olanaklar ve daha da önemlisi güvenliğin geçmişe kıyasla iyileşmesi, kadının şehirde görünürlüğünü arttırmıştır. Açılan geniş bulvarlar, caddeler ve sokaklarda sağır duvarlar arkasına gizlenen evlerin yerini apartman tipi binalar almış, bir başkası ile karşılaşma olasılığını düşüren çıkmaz sokaklar ortadan kalkmıştır.

Şehirde Güvenlik

Hukuki güvenlik devletin bir organı olan yargıyı ilgilendirmekte, asayişin temini kolluk kuvvetleriyle sağlanmaktaydı.⁴ Yine de iktidarın en güçlü olduğu İstanbul'da bile kent düzeninin sağlanması ve denetlenmesi o kadar kolay değildi. 17.yüzyıldan 19. yüzyılın başlarında kadar denetimsiz göçün nüfus yoğunluğunu ve yoksulluğu arttırması, kazayla ya da kasıtlı çıkarılan yangınların yaşamı alt-üst etmesi, salgın hastalıkların çok can alması şehri de gittikçe sıklaşan halk ayaklanmalarının nedenleri arasındaydı (Yerasimos, 1992: 6).

Osmanlı devletinin heterojen yapısı da (Osmanlı toplumunda gayrimüslim cemaatler farklı mahallelerde oturmalarına rağmen Müslümanlarla birlikte yaşar, dini vecibelerini ve adetlerini yaşayabilirlerdi) sosyal yapıda huzursuzlukların yaşanmasına neden olabiliyordu. Olası gerginliklere meydan verilmemesi için getirilen yasaklara uyulması önemliydi (Ulusoy, 2002: 165-166). Örneğin Müslümanlara içki satılmaması, Müslümanların ikamet ettiği yerlerde alkollü dükkanların açılmaması, sarhoşken sokaklarda dolaşılması bunlar arasındadır. Güvenliğin sağlanması için alınan önlemlerden bir diğeri komşuların birbirlerine kefil olmasıdır (Akköy, 2021: 20, 26). Yine de resmî görevlilerin ya da mahalle sakinlerinin denetimi suçların önlenmesinde her zaman yeterli olmuyordu (Erdoğan, 2019).

Bir diğer husus kadınların sosyal yaşam içinde ne ölçüde güvenli hissettikleridir. Güvenlik sorunlarını ele alan çalışmalarda "*kadınların mahkemeye başvurabildikleri*" söyleminin gündeme getirildiği görülmektedir (Akköy, 2021: 73; Maydaer, 2007: 301; Esnel, 2023). Oysa kadınların mülkünü tasarruf ederken, boşanırken veya mirasla ilgili konularda rahatlıkla mahkemeye gidebildiklerinin dile getirilmesi ötekileştirici bakışın kabulüne dayanan bir tavır içerir. Osmanlı Devleti'nden yedi yüz yıl önce gelen İslamiyet'te kadının şahit olarak sözünün dinleneceği bildirilirken, Müslüman devletlerde bunun aksinin yaşanmasının mümkün olmayacağı açıktır. Dolayısıyla kadının hukuki konumu ona doğuştan verilmiştir ve bunu güvence altına almak da devletin yükümlülüğündedir.

Osmanlı devletinde hukuki düzen, İslamiyet'in koyduğu şer'i kurallar ve bölgelere göre değişen örfi kurallar üzerinden işliyordu. 1868-1876'da Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında kurulan komisyon tarafından hazırlanan ilk anayasa metni "*Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*"ye kadar derli toplu bir kanun kitabı bulunmadığından yargının işleyişinde, adaletnameler, kanunnameler veya bölgenin mevcut uygulamaları etkili oluyordu. Fıkıh, fetva kitapları Molla Hüsrev, Zemahşeri gibi muteber eski İslam alimlerinin eserleri veya bunlara yazılan şerh, haşiye, taliklerden oluşuyor, mahkeme kayıtlarına işlenen örfi hükümler sonraki uygulamalara emsal teşkil ediyordu (Ahmet Cevdet Paşa, 2016: 14; Midilli, 2014).

Alınan önlemlerin her zaman yeterli olmadığı mahkeme kayıtlarına düşen suç vakalarından anlaşılmaktadır. Bu suçları işleyenlerin çoğunluğunu gençler oluşturuyordu. Özellikle taşradan çalışmak üzere gelen ve bekar odalarına yerleştirilen gençlerin bulunduğu bölgeler tekin olmayan yerlerin başında gelmekteydi. Birkaç arkadaşın bir araya gelip bekar odalarında veya evlerde şarap içmesi vâkiydi ve bu

⁴ Subaşılar şehir ve kazaların zabıta ve polis memurlarıydı. Subaşı, kadı ile sancakbeyi arasında bir irtibat subayı gibi hareket ederdi. Suç işleyenleri yakalamak kadının emirlerini uygulamak, hapisle cezalandırılanların infazını sağlamak subaşının görevlerindendir. Ases, subaşına bağlı olarak çalışan gece bekçilerine verilen isimdir. Gündüz Subaşlarının yaptıkları görevin aynısını gece tatbik ederlerdi (Erdoğan, 2019: 20).

içki meclislerinin neticesinde gasp, darp, cinayet gibi suçlar işlenebiliyordu. Şarap üretimi ve tüketimine getirilen sınırlamalar ve zaman yasaklamalara uyulması bu nedenle önem arz ediyordu (Esenel, 2023; Erdoğan, 2019).

Modern öncesi dünyanın ulaşım imkanları da zor ve tehlikeliydi (Özyalvaç, 2023a). Yalnız eşkıyalığın yaygın olduğu şehirler arası yolculuklarda değil kentlerdeki sokaklarda da tecavüz, cinsel taciz, sarkıntılık gibi olaylara rastlanabiliyordu. Öyle ki, sokakların tenha, ıssız mekanlar olmaları nedeniyle kadınlar saldırıya uğradıklarını ispat edemeyebiliyorlardı. Han, hamam, bekar odaları, dükkanlar, sandallar, otluk, tarla, bağ, zaviye gibi kamuya açık mekanlar hatta ibadethaneler suç mahalli olabiliyordu (Erdoğan, 2019: 176-177). Fuhuş da şehirde görülen önemli bir problem. Bekar odaları bu suçun işlenmesi için uygun alanlar olurken fuhuş yapan kadınlar genelde çingene⁵ ve kölelerdi⁶. Bazen de boşanan veya kimsesi olmayan kadınlar açlık korkusuyla fuhuş yapmak zorunda kalabiliyordu. Tecavüz, fuhuş ve zinaya nispetle daha yaygındı ve kadınlar kendilerini koruyacak fiziksel güce sahip olmadıklarından saldırıya daha açıktı (Erdoğan, 2019). Ayrıca mahallelinin birbirine kefil olması söz konusu olduğundan kadınların yanlış anlaşılma durumunda iftira gibi haksızlıklara maruz kalmaları da olasıydı.

Asayişin bozulmasında popülasyondaki ani değişimlerin de etkisi vardı. Örneğin 16. yüzyıl sonlarında Celali isyanlarının Anadolu'da yarattığı huzursuzluk, can-mal güvenliğinin kaybı geniş halk kitlelerini şehirlere göç etme mecburiyetinde bırakmıştı (White, 2020). 18. yüzyılda Kırım'ın kaybedilmesi, önemli ölçüde nüfusun Osmanlı topraklarına hareketine sebep olmuştu. Dolayısıyla çeşitli zamanlarda yaşanan göçlerle büyük şehirlerde artan nüfus oranı, beraberinde güvenlik problemlerini getirmişti. Ancak görülüyor ki devletin, kadınları taciz ve tecavüzden korumak amacıyla getirdiği yasaklar yine kadınlar üzerinden gerçekleştirilmiş, onları sosyal hayattan soyutlayacak önlemlere dönüşmüştü. 1573-1583 yılları arasında kaymakçı dükkanlarına girmeleri, erkeklerle bir arada kayıklara binmeleri, 1754-1757 yılları arasında haftanın belli günleri sokağa çıkmalarının yasaklanması bu önlemlerin bir neticesiydi.⁷ Kadınlar üzerinden şehir asayişinin korunması amacıyla yürürlüğe giren yasakların Cumhuriyet devrine kadar devam etmesi, güvenliğin sağlanması hususundaki anlayışın değişmediğini göstermektedir.

Tanzimat devri ile getirilen yeni hukukî sistem tüm tebaanın can-mal güvenliğini teminat altına alıyordu. Kadınların hukuki durumunu düzeltmek üzere ilk ele alınan konu eğitim olmuş, zorunlu eğitimin ardından açılan yüksek öğretim kurumları ile kadınların sosyal hayatta aktif yer almaları sağlanmıştır. Bununla birlikte erkeklerle aynı ortamlarda bulunmaları konusundaki yasakların devam etmesi kadınlar tarafından basında dile getirilmeye başlanmıştı.

1868 tarihli Terakki gazetesinin 104. sayısında bu şikayetlerden birine tanık oluyoruz. “*Üç Hanım*” imzalı çıkan yazıda vapurlarda kadınlara ayrılan yerlerin kötülüğünden yakınıyor, erkeklerle aynı vapur ücreti ödemelerine karşın, böyle hor görülmelerinin nedeni soruluyordu (Çakır, 1994: 23). Anlaşıyor ki ulaşım vasıtalarındaki artış, kamusal yapıların inşası ve kadınların şehir mekânında daha aktif roller üstlenmeleri, şehirdeki güvensizlik duygusunu bir dereceye kadar kırmış, üstelik düzenlemeler konusundaki taleplerini/şikayetlerini dile getirecek mecraları kullanmaya başlamışlardı. Ancak yine de toplumsal yaşama katılmaya başlayan kadınların en çok yakındıkları konular, ulaşım araçlarından eğlence yerlerine dek cinsiyet ayrımının korunmasına yönelik uygulamalar ve kendilerine

⁵ İstanbul'da çingenelerin 15.yüzyılda 31 hane, 17.yüzyılda 70 hane, 19.yüzyılda 140 haneye (Altınöz, 2015: 80-82) sahip olduğu göz önüne alınırsa fuhuş yapan kadınların yaygın olmadığı söylenebilir.

⁶ Köle sahibi olanların da uyması gereken kurallar vardı ve bir köle efendisinin işkencesinden ya da fuhşa zorlanmasından şikâyet edebilirdi (Sak, 1992: 69-70).

⁷ III. Osman döneminde kalın siyah peçe kullanmayan kadının sokağa çıkması yasaklanmıştır. Saray mensubu dışındaki kadınların sandala binmesine izin verilmemiştir. Toplumsal alanda kadın ve erkek birlikteliğinin hoş karşılanmadığı Osmanlı Devleti'nde kadınların mesire yerlerine gitmeleri ve kaymakçı dükkanlarına girmeleri de yasaklanmıştır. (Erdoğan, 2019: 175; Altunay, 1987: 60).

yapılan sarkıntılıklardı. Çakır bu durumun kadına yüklenen “değer ve konum”dan kaynaklandığını belirtse de bunu (dinden bağımsız) muhafazakarlıkla (mevcut durumu korumak) açıklamak konuyu daha anlaşılır kılabılır. Tarihte her dönem ve coğrafyada sosyal, politik veya ekonomik reformların sancılı olduğu düşünülürse⁸ 19.yüzyılda Osmanlı kadınına üstelik devlet tarafından tanınan haklar, mevcut düzeni korumaya yönelik zihniyet sahiplerini harekete geçirmiş (İslami yönü tartışılabilir gerekçelerle) kadınlara kamusal alanda rahatsızlık vermişlerdir (Çakır, 1994)⁹.

Şehirde Eğlence ve Kadın

19. yüzyıla kadar sıradan günlerde sokaklarda pek rastlamadığımız kadınlar, özel günlerde düzenlenen eğlencelere katılır, kalabalıklar içinde yer alabilirdi. Üst sınıfın eğlence anlayışı ile halkın eğlence anlayışı farklıydı. Ancak hanedan üyelerinin düğünleri halka açık düzenlendiğinden, günlerce süren şenlikler İstanbul halkını eğlendirir, bu günler coşku ile geçerdi. III. Ahmed’in 1720 yılında dört oğlu için düzenlediği sünnet düğünü 15 gün sürmüştü. Okmeydanı, Haliç, Aynalık Kavak Kasrı ve Tersane Sarayı gibi İstanbul’un farklı mekanlarına dağılan düğün Vehbi’nin Surnamesinde 137 Levha ile anlatılmış, gösterilere ve her kesimden insana yer verilmiştir. Bunlar arasında kadınları görmek mümkün ise de arka planda resmedilmeleri, şenlikleri erkekler arasına karışmadan izlemelerine müsaade edildiğini göstermektedir (Surname-i Vehbi, 2007).

Kadınların bir diğer eğlence aracı tabii ki kendi düğünleriydi. Eğlenceler düğünden birkaç gün önce başlardı. 1552-1556 yılları arasında İstanbul’da bulunan İspanyol gezgin Pedro de Urdemalas Türk düğünlerini anlatırken düğünden birkaç gün önce, kadınların kalabalık bir şekilde eğlenceler ve müzikler eşliğinde gelinin evine gittiklerini ve damadın oraya hediyeler gönderdiğini yazar. Ardından bir sonraki gün kadınların hep beraber hamama gidip eğlendiklerini, sonraki gün ise damadın evinde damadın yakınlarıyla birlikte eğlence düzenlendiğini, sonra da hep beraber gelini evden aldıklarını söyler (Urdelamas, 1964: 94-95). Gelinler üstü kapalı bir arabaya bindirilir ve gelin alayı damadın evine yol alırdı¹⁰.

Özellikle hamamlar kadınların ev dışında sosyalleşebildikleri nadir alanlardan biriydi. Suyun orta halli insanların evinin içine kadar girmesi geç tarihleri (19.yy) bulduğundan¹¹ yüzyıllar içinde zengin bir hamam kültürü oluşturulmuştu. Kız görme, gelin hamamı, lohusaların kırk çıkarma töreni gibi çeşitli eğlenceler hamam çevresinde şekillenmişti. Bu sosyalleşmeyi sağlayan bir yandan da hamamların kentsel mekânda konumlanması idi. Büyük külliyelerin bünyesinde kurulan hamamlar genelde “çifte” olur, kadınların giriş kapısı arkaya verilir, giriş-çıkışlar mahremiyete göre düzenlenirdi. Çifte olmasa da her mahallede bölge insanının ihtiyacını karşılamaya yönelik muhakkak bir hamam bulunurdu. Kadınların sınırlı aktivitelerinin kimi zaman sekteye uğradığı görülmüştür. Örneğin 1752 yılında çıkan bir kanunla hamam aktiviteleri yasaklanmıştı. III. Selim devrine kadar sürecek olan bu yasaklar arasına kadınların mesire yerlerine gitmeleri, sandal gezilerine çıkmaları, bazı dükkanlara girmeleri de eklenmişti (Altındal, 1977: 107-109)¹².

18. yüzyılın ikinci yarısında gelen yasakların nedeni, İstanbul’a gelen göç dalgasının güvenlik

⁸ Söz gelimi, 18. yüzyıla kadar Osmanlı devletinde görülen askerî aksaklıkların çözümü ile ilgili sunulan ıslahat programlarında “geçmişe dönülmesi” gerektiğinin vurgulanması (Savaş, 1999) veya II. Osman’ın canına mâl olan yenileşme fikirleri (İnalçık, 2017:167-180), Tarhuncu Ahmed Paşa’nın ekonomik reformları, 17.yüzyılın ikinci yarısında hâkim olan Kadızadeliiler Olayı (Çavuşoğlu, 2001) bu sancılı dönemlere örnek gösterilebilir.

⁹ Bu tavırlar eşzamanlı olarak erkek egemen dünyanın farklı yerlerinde de (Avrupa dahil) yaşanıyordu.

¹⁰ Bkz. Jean Baptiste Van Moor, ‘Boğaz’da Türk Düğünü’, 18.Yy, tuval üzerine yağlıboya, 56x90 cm., Rijksmuseum, Amsterdam. Bu uygulama saray mensupları arasında da görülür, düzenlenen çeyiz alayları sokaklarda şenliklere sebep olurdu.

¹¹ 18.yüzyılda üst sınıf ricalinin konaklarında hamamların kullanıldığı bilinmekteyse de şehir halkının evlerinde suyun yaygın olarak kullanılması zaman alacaktır. Bknz: Özyalvaç, Ş. P. (2018). 18. Yüzyılda Osmanlı Seçkinlerinin Özel Hamamları. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 14-35.

¹² İstanbul’da su ve odun problemi yaşanmaması için alınan önlemlerden biri hamamların ahaliye yeter sayıda olmasına dikkat edilmesi ve akar oluşturmak amacıyla çeşitli yerlerde çifte hamam veya tek çarşı hamamı inşasına izin verilmemesidir. 1768 tarihli fermanla yeni hamam yasağı getirirken kentin su ve yakacak imkanları gözetilmiştir (Altınay, 1988: 217).

sorunları yaratmasıydı. Özellikle 1774 sonrası kaybedilen topraklardan gelen mültecilerin, başıboş askerlerin ve köylülerin oluşturduğu kalabalık, sosyal gerilimlere sebep oluyordu (Zarinebaf, 2002: 15-16). Aynı dönem için D'Ohhson'un kadınların sadece gündüzleri pazardaki ve umumi yerlerdeki süslemeleri seyrettiklerini, bunun için arabada gezdiklerini, sokak şenliklerini kafesli pencerelerin ardından izlediklerini söylemesi de güvenlik amacı ile bu yolu tercih eden kadınların varlığını haber verir (D'Ohhson, t.y.: 207). Bundan evvel özellikle Lale Devri ile başlayan kamusal alanların kullanımı kadınları biraz daha dışarıya ile ilişkili hale getirmişti. Haftanın belli günlerinde gidilen mesire alanlarında kadın ve erkeklerin ayrı durması, kadınların feracelerine dikkat etmesi gibi uyulması gereken sıkı kurallar olsa da evden götürülen yemekler tüketilir, akşamdan iki saat öncesine kadar eğlenilir ve bu saatten sonra ayrılma vakti gelirdi (Çoruk, 2015: 304, 305).

19. yüzyıla gelindiğinde eğlence hayatına farklı kültürlerin etkileri tesir ederken, yeni sosyalleşme imkanlarını sağlayan mekânlar oluşturulmaya başlanmıştı. Beyoğlu'nda camekânlı dükkanlar açılmaya başlanmış, batı modasında dikilen kıyafetler bu camekânlarda sergilenerek müşterilerin ilgisi hem dükkanın kendisine hem de Beyoğlu'na çekilmiştir. İlk sinema, tiyatro, restoranlar, kafeler bu bölgede açılmış, Avrupa adetlerinin Osmanlı kültürünü etkilemesi Beyoğlu'nda başlamış, zamanla civar semtleri tesiri altına almıştı. Şehzadebaşı'nda Binbirdirek ya da Direklerarası olarak bilinen eğlence mekânları bunun bir örneğidir. II. Meşrutiyet'le birlikte kadınlar kafelerde görülmeye başlarken, kadınların bu tür sosyalleşme mekânlarında yalnız veya erkeklerle birlikte oturmaları Cumhuriyet devrinde gerçekleşecektir (Özer, 2014: 197). Cumhuriyet devrinde ekonomik, sosyal, politik ve toplumsal yeniliklerle planlı bir şekilde cumhuriyet kadın tipinin hayata geçirilmesi amaçlanmıştır (Kaya, 2006: 50-55). Sosyal hayatta cinsler ayrılığının ortadan kaldırılarak kadının ve erkeğin toplumsal hayatla bütünleşmesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin tramvay, tren ve vapurlarda kadın ve erkeğin arasına çekilen perde ortadan kaldırılmış ve Batıda olduğu gibi kadın, erkeklerle birlikte dışarı çıkabilmiş ve erkeklerle birlikte toplumsal yaşama dâhil olmuştur. Kısacası bu yıllarda açık hava yaşamı kadınlara da açılmış ve kadınlar parklara ve plajlara kabul edilmeye başlanmıştır (Caporal, 1983). Cumhuriyetin ilanı ile kadınlar güzellik yarışmalarında da katılmıştır. İstanbul, Ankara, Konya gibi şehirler Birinci Ulusal Mimarlık akımının etkisi ile donatılmış özellikle Ankara şehri yarışmalar sonunda seçilen projelerin uygulama sahası olmuş, başkent ve hukuki düzlemde erkeklere eşit olan kadınlar yeni Türkiye'nin modern yüzü olmuşlardır.

Toplumsal Hayatta ve İş Hayatında Kadınlar

Kadının toplumla doğrudan temas etmesi, onun 19. yüzyılda çalışma hayatına dahil olması ile ilişkilendirilebilir ise de bu ifade gerçekliği tam olarak yansıtmayacaktır. Klasik devir Osmanlı yönetiminde kadının fiziksel varlığı görünür olmaktan uzak ancak sahip oldukları mal varlıklarını değerlendirmeleri bakımından sosyal ve ekonomik hayatın merkezinde yer aldıkları söylenebilir¹³. Bunu vakıf sistemini kullanmak suretiyle başarmışlar, üstelik sayıları az olsa da vakıflarda personel olarak çalışmışlardır (Sarioğlu, 2023).

Evde çalışma yoluyla edindikleri birikim veya ailelerinden kalan mirası değerlendiren kadınlar vakıf şartlarını kendi özel durumları çerçevesinde oluşturmuşlardır. Gayrimenkul vakıftan çoğunlukla kendileri, aileleri veya gelecek kuşakların yararlanmasını sağlarken mallarının istimlak edilmesi ihtimaline karşı mülklerini korumuşlardır (Singer, 2004: 38). Bazen gayrimenkulünü, bazen parasını vakfederek gelirinden kendisinin, evladının, onların evlatlarının hatta öldükten sonra ruhlarının faydalanmasına hizmet ettirmişlerdir. Değişen koşullara ve çevreye göre vakıf şartları çeşitlilik arz etmiştir. Bu şartlar; Kur'an okunması, tadilata ihtiyaç duyan binaların tamir edilmesi, toplumun entelektüel kesimini oluşturan vaiz, imam, mektep hocasına, medrese öğrencisi gibi spesifik bir sınıfın

¹³ Vakıf Kuran kadınlar toplamın 1/3'ini oluşturuyordu (Kurnaz, 2011: 18).

ihtiyaçlarının giderilmesi, şehirde su temin eden suyu, su yolcu gibi vazifelilerin desteklenmesi gibi geniş bir skalada şartlar vakfiye şartlarına eklenebilmiştir¹⁴.

Tüm imparatorluk için olduğu gibi kadınlar için de Gülhane Hattı-ı Hümayununun okunması (3 Kasım 1839) bir dönüm noktası olmuş, ülkeyi refah seviyesine taşıyacak, batılı devletler düzeyine çıkaracak modern uygulamaların gerçekleştirilmesi için birtakım düzenlemeler ve mekanlar tasarlanmıştır (Özyalvaç, 2019). Bu tasarıda toplumun ayağa kaldırılması, kadının içinde bulunduğu mevcut durumu değiştirmekle mümkün olacağından onun dini, ahlaki ve hukuki ve toplumsal koşullarının iyileştirilmesi öngörülüyordu (Akgül, 2000: 162) Kız çocukları ve kadınları ilgilendiren programlar arasında öncelikli olarak kadınların eğitimleri ele alınırken, ilk teşebbüs “Ebe kursu”nun açılması olmuştur. 1843 yılında Tıbbiye Mektebinde başlayan derslerden başarılı olanlar iki yılın ardından mezun olmuşlardır. Bu devrin öne çıkan diğer okulları sanayi mektepleridir ve verilen teknik eğitimle ekonomiye fayda sağlaması amaçlanmıştır (Özyalvaç, 2023: 160, 161). Benzer uygulama kız çocukları için de başlatılırken 1864 yılında öksüz kızlar için “İslahhane” ve bir dikimhane niteliğinde “Kız Sanayi Mektebi” kurulmuş ve ordunun dikim ihtiyacına hizmet etmiştir (Kurnaz, 2011: 47, 48).

Bu döneme kadar sadece sıbyan mekteplerinden faydalanan kız çocukları için 1859 yılında ilk Kız Rüştüyesinin açılması ve 1860’ta ilkokulun zorunlu hale gelmesi önemli gelişmelerdendir. 1880’de ise ilk idadi (lise) mektep eğitim hayatına başlamıştır. Kadınların kız rüştüyelerinde öğretmen olabilmeleri için Darülmualimat okullarının açılması 1870 yılını bulmuştur (Kurnaz, 2011). Böylece kızların ev dışında bulunma süreleri artmış, çalışma hayatları başlamış, yüzyılın sonlarına doğru farklı iş sahalarında kendilerini gösterir olmuşlardır.

Kadının çalışmasını destekleyen dönemin aydınları konuyu edebî eserlerine aksettirmişlerdir. Ahmet Mithat, Namık Kemal, Şemseddin Sami gibi yazarların eserleri çoğunlukla şehir kadını üzerinde durarak toplumda tabip, öğretmen gibi seçkin meslekler yoluyla yararlı olmaları konusunu vurgulamışlardır (Kurnaz, 2011: 73). Yazıları ile fikir hayatında kendisini gösteren ilk kadın Fatma Aliye Hanım olmuştur (1864-1936). Türk kadını ile ilgili tartışmaları 1891’de yayımladığı Nisvan-ı İslam isimli eserinde ele almış, Osmanlı kadınının meseleleri üzerine eğilerek okuyucuları aydınlatmaya çalışmıştır (Fatma Aliye, 2012).

Şehirde sağlanan fiziksel imkanlar ve eğitim fırsatları kızların büyük kitleler halinde okula gittiği anlamına gelmesi de¹⁵ yeni bir bilinç oluşmasında başarılı olmuştur. Artık farklı meslek dallarında aktif olarak yer alıyorlardı. Temizer’in tespitleri ile hamam işletmecisi, terzi, kahvehane sahibi, berber, bakkal, aşçı, bahçıvan, çilingir, hüseyinci, basmacı, bozacı, bükücü, çizmeci, değirmenci, kemhacı, çalgıcı, duvarcı, keresteci, dülgere, dülbendci, koltukçu, kuş kafesçi, ekserci, kuyumcu, et hamalı, fincancı, püskülcü, sandalacı, sebzeçi, tuğlacı, şerbetçi, sütçü, tütüncü, terzi olmuşlar, bohçacılık yapmışlar hatta maden ocaklarında işçi olarak çalışmışlardır (Temizer, 2022: 55). Ancak asıl önemlisi basın yayın alanında kendilerini göstermeleri olmuştur. Tanzimatın ardından gündemde olan ‘kadının eğitimi’, ‘moda’ gibi konulara ‘kadın haklarını’ eklemişler, batılı feminist hareketlerini dile getirerek ülkedeki uygulamaları eleştirmişlerdir. Süreli yayınlar arasında bulunan Mehasin, Demet, Kadın, Musavver Kadın, Kadınlar Dünyası, Hanımlar Alemi, Erkekler Dünyası, Kadın Alemi, Seyyale, Siyanet, Kadınlık, Kadınlık Hayatı, Bilgi Yurdu Işığı, Genç Kadın, Türk Kadını, İnci, Hanım, Kadınlar Saltanatı, Ev Hocası bu konudaki gayreti göstermektedir. Yayın alanındaki faaliyetler Cumhuriyet döneminde artarak devam ederken 1923 yılında ilk kadın magazin dergisi ‘Süs’ yayın hayatına başlamıştır. Bunu takiben 1924 yılında Firuze, 1925 yılında Kadın Yolu Dergisi gibi süreli yayınlar

¹⁴ Vakıf kayıtlarının bulunduğu Başbakanlık Osmanlı Arşivi İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicil Defterleri kadınların yaşadıkları şehrin ihtiyaçlarını giderme konusunda sosyal sorumluluk bilinci geliştirdiklerini göstermesi bakımından önemli veriler içermektedir.

¹⁵ Bu dönemde açılan oldukça geniş yapılan Darülfünunda bile ilk senelerde öğrenci sayısı azdı. Öyle ki Kırım savaşının çıkması ile bina İngiliz hastalarının tedavisine tahsis edilmiş, eğitim bir müddet sonra farklı bir binaya taşınmıştır.

kadınlar tarafından çıkarılmıştır (Kurnaz, 2011: 173-192).

II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devrinde ulusal kimlik yaratma düşüncesi, kadın üzerinden gerçekleştirilmek istenen bir ideal olmuş, 1908 sonrasında kadınlara cemiyetçilik faaliyetlerinde bulunma, basın hayatına atılma gibi imkanlar sunularak kendilerini ifade edebilme araçları sağlanmıştır. Bu olanaklardan faydalanan kadınlar devletle el ele vermiş (Taş, 2022: 22), yardım toplamak, kadın haklarını savunmak, kadınların eğitimini sağlamak gibi çeşitli maksatlarla cemiyetler kurmuşlardır. Söz konusu cemiyetlerin isimleri kadınların faaliyet sahasını ve şehirlerdeki etkinliği göstermesi bakımından da dikkate değerdir. Bunlar: Cemiyet-i İmdadiye (1908), İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi (1908), Teali-i Nisvan Cemiyeti (1908), Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (1908), Esirgeme Derneği (1909), Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye (1909), Teali-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemiyeti (1910), Malumat-ı Dahiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi (1912), Esirgeme Derneği (1912), Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi (1912), Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyet-i Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi (1912), Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti (1913), Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti (1913), Şehit Ailelerine Yardım Birliği, Şehit Ailelerine Yardım Hanımlar Cemiyeti (1914), Bilgi Yurdu (1916), Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi (1916), Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti (1918), İnas Darülfünun Mezuneleri Cemiyeti (1918)'dir. Türk kadını kurduğu bu cemiyetlerin yanı sıra Millî Mücadele sürecinde cephe gerisinde askerlerin her türlü ihtiyacının giderilmesinde çalışmış hatta yeri geldiğinde cephede de yerini almıştır (Kurnaz, 2011: 154-172).

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra yaşanan hızlı kentleşme ve sanayileşme ve yapısal dönüşümle (Sevinç & Özçelik, 2023: 66) kadının sosyal hayattaki rolü değişmiştir. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1925 yılında Kıyafet Kanunu, 1926 yılında Medeni Kanun'un çıkarılması ile eğitimde, hukukta ve sosyal hayatta kadın erkek eşitliği sağlanmıştır. Medeni Kanun ile batı toplumlarındaki kadının statüsünü belirleyen hukuki esaslar kabul edilerek Türk kadınının aile içindeki konumunu kocasına göre tanımlayan anlayış değişmiş ve eşitlik ilkesi temel alınmıştır (İnceiş, 2006: 13-16). Anayasaya eklenen eşitlik maddesi ile Türk kadını siyasal, sosyal, iktisadî tüm alanlarda yerini almaya başlamış, ulus temeline dayalı bir politik düzen hedeflendiğinden kadının kentsel alanda aktif rol alması kolaylaşmıştır (Durakbaşa, 1998: 40; Göle, 2001:72,109).

SONUÇ

Geleneksel Osmanlı aile yapısında kadın ev işleri ile ilişkilendirilmiş, aile kuran kadınların evin dışına çıkmayışları kocalarının tahakkümüne bağlanmıştır. Oysa bu çalışmada görüldüğü üzere modern öncesi dönemde kadının temas ettiği sokak yapısının gezmeye uygun olmadığı anlaşılmış, dar ve çıkmaz sokaklarda kadınlara çekici gelecek bir ortam bulunmadığı görülmüştür. Zanaatla geçimini sağlayan erkekler çarşılarında, hanlarda geçimlerini sağlıyorsa da buraların kadınların güvenliği açısından çok da tekin olmadığı fark edilmiştir. İşlek olan bu mekanlar seyyahlar için canlı ve görülmeye değer olsa da kadınlar için günün şartlarında uygun ve güvenli olmayabiliyordu. Üstelik sokakların tenhaliği da istenmeyen muhtemel durumlarla karşılaşılmasına neden olabiliyor, kadınlar hırsızlık, taciz vs. gibi durumlarda mahkemeye sunması gereken şahitleri bulamayabiliyordu. Bu nedenle kadının sokağa çıkmasında getirilen yasaklar konusunda tek taraflı söylemin eksik kaldığını, modern öncesi şehirlerde sokak güvenliğinin yönetim tarafından yeterince sağlanamadığı gerçeğini bilen kadınların kendi istekleri ile de dışarı çıkmadıklarını ilave edebiliriz. Kadınlar için pek de albenisi bulunmayan şehirde bayram gibi özel gün ve gecelerin bu sakinliği bozduğu, özellikle İstanbul'da şehir geneline yayılan hanedan mensuplarının düğünleri, eğlenceleri halkla paylaşıldığında kadınların iştirak etmesi, bu tür zamanlarda güvenlik önlemlerinin artırılmış olması anlamına gelmekte, kadınların şehir eğlencelerini tecrübe ettiklerini göstermektedir.

Mesire alanlarının doğal yapısının 18. yüzyılda değişmeye başlaması, çevre düzenlemeleri ile gezinti alanlarının oluşturulması da kadın lehine gelişmelerdi. Bu defa, sınırlamalar olsa da, kadınlar kocaları ile eğlenme maksadıyla haftanın belli günleri dışarı çıkabilme imkanı yakalamışlardır. Göç, isyan gibi olağanüstü zamanlarda şehirlerdeki asayiş problemleri arttığında yine kadınlar üzerinden yasaklar getirilmiş, söz konusu eğlencelerden mahrum bırakılmışlardır. Bu tutum kocaların tahakkümü değil erkek egemen yöneticilerin güvenliği sağlamadaki başarısızlıklarının bir sonucu olarak okunmalıdır. Bu yüzyılda asıl dikkat çekici unsur şehirdeki düzenlemelere paralel olarak kadının ev dışı ile ilgili tasavvurunun da değişmeye başlamasıdır. Söz konusu paralellik 19. yüzyılda devam etmiş, kurumsal yapılar ile modernleşme motifleri şehir dokusuna yoğun bir şekilde yansırken kadınların da benzer yoğunlukta kentsel mekânda varlıklarını fiziksel ve entelektüel yöntemlerle göstermişlerdir.

Söz konusu gelişmelerin eş zamanlılığı sırasında kadına destek olan söylemlerin yanında, sosyal değişimlerin hızına yetişemeyen muhafazakarların olumsuz tavırlarına da rastlanmış, bu negatif söylemler karşısında kadınlar aktif rol alarak hem cinslerini basın ve çeşitli dernekler yoluyla bilgilendirmişlerdir. Cumhuriyet devrine gelindiğinde “Ulusal Türk Kimliği” yaratma çabalarının yanı sıra “Çağdaş Türk Kadını” yaratma çalışmaları sürdürülmüş, kadının çalışabileceği alanlarda yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve en önemlisi de kadın-erkek eşitliği anayasal bir hak olarak tanınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors:

Yazarların çalışmadaki katkı oranları %50 ilk yazar, %50 ikinci yazar şeklindedir.
The contribution rates of the authors in the study 50% first author and 50% second author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

Finansal Destek ve Teşekkür / Financial Support and Thanks

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
The study did not receive support from any institution or organization.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. (2000). Türk Toplumunun Değişim Sürecinde Kamusal Alan ve Kadın. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X, 155-180.
- Akköy, Y. (2021). *17. ve 18. Yüzyıllar arası Osmanlı Devleti'nde Kadın ve Aile*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Altınay, A.R. (1987). Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı. Haz. Abdullah Uysal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Altınay, A.R. (1988). Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Altındal, A. (1977). *Türkiye'de Kadın*, İstanbul: Havass Yayınları.
- Altınöz, İ. (2015). İstanbul Çingeneleri. *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. 4, 80-85. Erişim tarihi: 10.02.2024 <https://istanbultarihi.ist/105-istanbul-cingeneleri>
- Busbecq, O. G. (1946). *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, Haz. Aysel Kurtluoğlu, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Cerasi, M. M. (2001). *Osmanlı Kenti. Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisini*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çakır, S. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çavuşoğlu, S. (2001). Kadızâdeliler. *DİA*, İstanbul, C. 24, 10-102.
- Çelik, Z. (1988). *19. Yüzyılda Değişen İstanbul*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.
- Çoruk, A.Ş. (2015). Osmanlı İstanbul'unda Halkın Eğlence Hayatı. *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. Link: <https://istanbultarihi.ist/122-osmanli-istanbulunda-halkin-eglenme-hayati>. Erişim Tarihi: 30.01.2023.
- Demir, N. (2021). *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Kadın*, Ankara: İksad Yayınları.
- D'Ohhson, M. de M. (t.y.). *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Durakbaşı, A. (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, A. Berktaç Hacimirzaoğlu (der.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Engin, V. (2012a). Boğaziçi'nde Deniz Ulaşımı: Şirket-i Hayriye. *Osmanlı'da Ulaşım, Kara-Deniz-Demiryolu*, ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 171-190.
- Engin, V. (2012b). İstanbul'da Şehiriçi Toplu Taşımacılığın Bir Unsuru Olarak Omnibüsler. *Osmanlı'da Ulaşım, Kara-Deniz-Demiryolu* içinde (67-83. ss.), ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Engin, V. (2012c). Ülkemizin İlk Metrosu Tünel'in Yapılması ve Diğer Metro Projeleri. *Osmanlı'da Ulaşım, Kara-Deniz-Demiryolu* içinde (367-392. ss.), ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Erdoğan, A. (2019). *Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezalar (1559-1609)*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Esenel, M. (2023). *Osmanlı Devletinde Kadına Şiddet Vakaları ve Kadın Cinayetleri*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

- Fatma Aliye, (2012). *Nisvan-ı İslam*, Haz. Fatma Argunşah, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Göle, N. (2001). *Modern Mahrem*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürbüz, E. (2009). *Tarih İçerisinde İstanbul'daki Mesire Olgusu ve Mesire Alanlarının Geçirdikleri Değişimin Kağıthane Mesiresi Örneği Üzerinden İrdelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İnalçık, H. (2017). *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnceiş, N. (2006). *Kentsel Kamusal Mekan Kullanımında Cinsiyet-Güvenlik Etkileşimi: Kadın İçin Mekanın Güvenliğinin Ankara Örneğinde İncelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Üniversitesi, Ankara.
- Kaya, A. (2006). *Kamusal Mekan, Ayrışma ve Kadın*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurnaz, Ş. (2011). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Maydaer, S. (2007). Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, S.1, 299-320.
- Mevsim, H. (2023), Bulgar Edebiyatındaki İlk İstanbul Seyahatnamesi Üzerine Bazı Gözlemler. *Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Haziran 2023, 5(1): 40-61.
- Midilli, M. (2014). Klasik Osmanlı Hukukundaki Şer'-Örf Ayrımına Dair Modern Tartışmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.12, S.23, 33-48.
- Özer, İ. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Özyalvaç, Ş. P. (2016). *İstanbul Konutlarında Lüks ve Konfor (18.Yüzyıl)*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özyalvaç, Ş. P. (2018). 18. Yüzyılda Osmanlı Seçkinlerinin Özel Hamamları. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 14-35.
- Özyalvaç, Ş. P. (2019). Tanzimat Dönemi Reformlarında Mekân Sorunu ve Çözüm Arayışları. *Osmanlı Modernleşmesi, Reform Çağında Çözüm Arayışları*, Kitap Yayınevi, 163-194.
- Özyalvaç, Ş. P. (2023). Cumhuriyet Dönemi'nde Ulusal Mimarlık Akımı: Konya Örneği, *Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Sosyal Bilimler- Tarih*, Ed. Kemal Özcan, Halil İbrahim Çelik, Funda Arslan Bilgin, Konya: Neü Press.
- Özyalvaç, Ş. P. (2023a). 18. Yüzyılda İstanbul'dan Edirne'ye Yolculuk: Kadı Mehmed Nebih Efendi Örneği. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (19), 241-268.
- Sak, İ. (1992). *Şer'iyeye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sarioğlu, D. (2023). Osmanlı Dönemi Bursa Vakıflarında Kadın İstihdamı. *Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 42(1), 15-28.
- Savaş, A.İ. (1999). Lâyiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı İslahat Projelerindeki Tespit ve Teklifler. *Bilig*, 9, 87-113.
- Sevinç İ., Özçelik, M. (2023). Tek Parti Döneminde Türk Kamu Bürokrasisinde Yapılan Yapısal Değişiklikler. *NEÜ Siyasal bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 55-74.
- Shahr, F. Z. (2002). Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVII. Yüzyıl İstanbul'unda Kadın Vakıfları.

Türkler, 14, 9-27.

Singer, (2004). *Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Strickland, H.E. (1858). *Memoirs of Hugh Edwin Strickland*, Publisher: London, J.Van Voorst, London.

Taş, M. (2022). Kadının Emegine ve Çalışma Hayatına Oku Dergisinden Bakmak. *AKİF*, 52 (1), 20-45.

Tekeli, S. (1985). *Türkiye'de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları Üzerine, Yapıt*, no. 9.

Temizer, N. C. (2022). 19. Yüzyılda Batı'da ve Osmanlı'da Kadının Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 51-70.

Tulum, M. (2007). *Vehbi Surname: Sultan Ahmet'in Düğün Kitabı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ulusoy, S. (2022). Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Temel Hak ve Hürriyetleri Bağlamında Vakıf Kurma Hakkı. *NEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 161-182.

Urdemalas, P. (1964), *Kanunî Devrinde İstanbul*, çev. Fuat Carım, İstanbul.

White, S. (2020). *Osmanlı'da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Yerasimos, S. (2012). Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, ed. Paul Dumont, François Georgeon, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1-18.

Yöney, G.P. (2013). İspanyolcada Dilsel ve Toplumsal Cinsiyetçilik, *Dil Dergisi*, 161, 50-71.

EXTENDED ABSTRACT

The fact that women in the Ottoman Empire were considered “private” led them to move in public space, in a limited sphere of activity, and until modern times (19th century) they had living spaces in the cities "away from male eyes". Although it is known that this lifestyle aroused the curiosity of Western travellers, 19th century travellers began to write about women with a different understanding of the world (Orientalist) than their pre-modern counterparts. Curiosity was replaced by Eastern exoticism, and they began to portray the Middle East as they imagined it. In these narratives, the 'West' defined the 'East'. This study analyses the possibilities offered by urban conditions (security, transport, lack of social space) before and after modernity. As the opportunities offered by modernity improved the infrastructure system, travel conditions and security in the city, the visibility of women in the city increased.

In order to understand women's relationship with 'outside the home', it is important to know where the term 'outside' points to in the historical context. The changing perception of space over the centuries has paralleled the transformation of cities. In the pre-modern period, one of the main problems was that the street structure with which women came into contact included narrow and dead-end streets. Apart from these streets, which were not suitable for travel, there were similar problems in the places where shopping could be done. The bazaars, where men who made their living through crafts were located, were not very safe for women. Although the busy places were lively and worth seeing for travellers, it was not desirable for women to go shopping alone in the conditions of the day. In such locations, women could encounter issues like theft and harassment, and finding necessary witnesses for legal proceedings might prove challenging. For this reason, we can say that the one-sided discourse on women going out on the streets was incomplete, and that women who were aware of the fact that street security was not adequately provided by the administration in pre-modern cities could not go out voluntarily. The occurrence of special events such as festivals in the city, which were not very appealing to women, disrupted the prevailing tranquillity. The fact that women took part in the weddings and festivities of the dynasty, which were widely celebrated throughout the city, especially in Istanbul, and were shared with the public, indicates that security measures were heightened during such occasions. This also suggests that women were involved in urban entertainment.

As the natural structure of the promenade began to change in the 18th century, landscaping and the creation of promenades were developments in favour of women. Although there were restrictions, women were able to go out on certain days of the week to enjoy themselves with their husbands. In exceptional times, such as migration and rebellion, when public order problems increased in the cities, women were again banned and deprived of these entertainments. This attitude can be read as the result of the failure of male-dominated rulers to provide security, not the domination of husbands. Therefore, as municipal structures were established in the city, women's perceptions of the world outside the home changed accordingly. In the 19th century, both institutional structures and areas of socialisation had an impact on the spread of positive ideas about the city, which had maintained continuity. In other words, as institutional structures, which we encounter as motifs of modernisation, took their place in the urban fabric, it was observed that women also made their presence felt in the urban space.

As the city's skyline changed, so did the ideas of intellectuals who supported women and the negative ideas of conservatives who could not keep up with the pace of social change. In the Republican era, parallel to the efforts to create a "national Turkish identity" with the Constitutional Monarchy II, the efforts to create a "contemporary Turkish woman" continued, and equality between women and men was ensured through legal regulations.